

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Ewolucja włoskiego system partyjnego po 1993

Author: Małgorzata Lorencka

Citation style: Lorencka Małgorzata. (2011). Ewolucja włoskiego system partyjnego po 1993. "Studi Polacco-Italiani di Toruń" (2011, t. 7, s. 89-110).

Uznanie autorstwa - Bez utworów zależnych Polska - Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Małgorzata Lorencka

Uniwersytet Śląski

EWOLUCJA WŁOSKIEGO SYSTEMU PARTYJNEGO PO 1993 ROKU

Powojenną demokrację włoską charakteryzowały wielorakie linie podziałów. Niektóre z nich istniały jeszcze od okresu zjednoczenia państwa w II połowie XIX wieku. Na liniach tych podziałów powstawały partie polityczne. Jak pisze Paolo Pombeni, włoskie problemy „wypływały z rzeczywistości geograficznie i ekonomicznie bardzo podzielonej i wewnętrznych nierówności o wielkim znaczeniu, a transformacja polityczna i ekonomiczna musiała szybko dogonić inne nacje europejskie, które częściowo już rozwiązały podobne kwestie”¹. Dopiero wspólna walka z dyktaturą faszystowską wprawdzie połączyła siły polityczne, aby zreformować państwo, lecz tylko na kilka lat. Rosnący konflikt międzynarodowy, który doprowadził do zimnowojennego podziału świata, miał w sposób znaczący wpłynąć na mechanizm funkcjonowania włoskiego systemu partyjnego. Co więcej, jak zauważał Gianfranco Pasquino, węzeł międzynarodowy warunkował na tyle sytuację włoską, że dopiero jego rozwiązanie mogło odblokować demokrację we Włoszech². Tę tezę częściowo potwierdziły wydarzenia z prze-

---

¹ Por. P. Pombeni, *Partiti e sistemi politici nella storia contemporanea (1830–1968)*, Bologna 1994, s. 419–420.

² Por. G. Pasquino, *Pesi internazionali e contrappesi nazionali*, w: *Il caso italiano*, a cura di F.L. Cavazza i S.R. Graubard, Milano 1974, s. 163–182.

łomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Do tego jednak momentu włoski układ partyjny należał do systemów statycznych³.

Z punktu widzenia metodologicznego niewątpliwie najlepszy model analityczny włoskiego systemu partyjnego stworzył Giovanni Sartori. Kluczowym pojęciem stała się dla niego polaryzacja systemu, obrazując w ten sposób jego złożony mechanizm. Niemniej ważne było pojęcie partii antysystemowych i ich działanie we Włoszech. Sartori zauważył wprowadzanie malejące z czasem różnice ideologiczne między partiami (zmniejszający się dystans ideologiczny i występowanie więcej niż 5 partii zawarł w modelu wielopartyjności podzielonej systemu partyjnego – *multipartitismo segmentato*), ale wątpił w możliwość pozyskania takich ugrupowań jak Włoska Partia Komunistyczna dla demokracji⁴. Stawiał pytanie, co trwać będzie dłużej – partie antysystemowe czy system polityczny. Trzeba jednocześnie zauważyć, że kategoria partii antysystemowej zbyt upraszczała funkcjonowanie systemu, ponieważ zarówno komuniści, jak i postfaszyści podejmowali współpracę z innymi ugrupowaniami w organach przedstawicielskich państwa. Dzięki nim szereg ustaw zostało w ogóle uchwalonych. W połowie lat siedemdziesiątych komuniści popierali rząd, nie będąc jego częścią składową. Raczej uzasadniona wydaje się teza Luciana Pellicaniego, że od 1968 roku Włoska Partia Komunistyczna weszła w fazę postępującej socjaldemokratyzacji (*socialdemocratizzazione*)⁵. Zmiany podobnie oceniał Giorgio Galli w modelu niedoskonałej dwupartyjności. Ta z kolei koncepcja przede wszystkim akcentowała rolę dwóch największych partii w systemie partyjnym Włoch oraz brak alternacji władzy między nimi⁶. Mimo ich wyraźnej dominacji ani komuniści, ani chadecy nie byliby jednak w stanie uzyskać większości bezwzględnej mandatów w parlamencie. Nadmierne zideologizowanie sceny politycznej i postrzeganie partii komunistycznej jako zagrożenia dla demokracji również nie sprzyjało procesowi objęcia przez nią władzy w państwie⁷. Najbardziej prawdopodobna zatem mechanika systemu partyjnego skłaniała do przyjęcia koncepcji

---

³ Por. R. Rose, D.W. Urwin, *Persistence and Change in Western Systems since 1945*, „Political Studies” 1970, no. 3, s. 292–294.

⁴ Por. G. Sartori, *Rivisitando il „pluralismo polarizzato”*, w: *Il caso italiano*, s. 196–223; D. Fisichella, *L’alternativa rischiosa. Considerazioni sul „difficile governo”*, „Rivista italiana di scienza politica” 1972, no. 3, s. 591–613.

⁵ Por. L. Pellicani, *Verso il superamento del pluralismo polarizzato?*, „Rivista italiana di scienza politica” 1974, no. 3, s. 658–663.

⁶ Por. Z. Machelski, *System partyjny Włoch*, w: *Systemy partyjne Europy Zachodniej*, pod red. S. Gebethnera, Warszawa 1990, s. 24.

⁷ Por. K.A. Wojtaszczyk, *Współczesne systemy partyjne*, Warszawa 1992, s. 85–94.

pluralizmu dośrodkowego Paola Farnettiego⁸. Powolny proces rozszerzania centrum sceny partyjnej i współpraca największych partii miała spowodować odblokowanie włoskiej demokracji. Wiązało się to jednak z utratą pozycji przez mniejsze ugrupowania, zwłaszcza socjalistów, stąd ich sprzeciw wobec koncepcji historycznego kompromisu i strategia przedstawienia się jako bardziej atrakcyjnego podmiotu dla chadecji i powrót do wcześniejszych koalicji centrolewicowych⁹.

Tabela nr 1. Cztery włoskie systemy partyjne

Okres	Główne partie	Modele organizacyjne partii (najczęściej występujące)	Typ systemu partyjnego
1	2	3	4
I. 1861–1918	<ul style="list-style-type: none"> • Prawica Historyczna • Lewica Historyczna • Radykałowie • Włoska Partia Socjalistyczna (od 1882 r.) 	Partie notabli	System partii predominującej
II. 1919–1924	<ul style="list-style-type: none"> • Liberałowie • Włoska Partia Socjalistyczna (PSI) • Włoska Partia Ludowa (PPI) • Narodowa Partia Faszystowska (PNF) (od 1919 r.) • Komunistyczna Partia Włoch (PCI) (od 1921 r.) • Partia Nacjonalistyczna 	Partie notabli Partie masowe	Spolaryzowany system wielopartyjny, zmierzający do atomizacji

⁸ Donatella Della Porta odnosi model pluralizmu dośrodkowego także do zmian z lat dziewięćdziesiątych. Por. D. Della Porta, *I partiti politici*, Bologna 2001, s. 133.

⁹ Piergiorgio Corbetta, Arturo Parisi i Hans M.A. Schadee wyróżnili trzy fazy w historii powojennego systemu partyjnego Włoch. Pierwsza faza to okres 1948–1963, w którym rządziła centroprawica ze stopniowym słabnięciem pozycji prawicy preindustrialnej na korzyść Chrześcijańskiej Demokracji. Druga faza to okres 1963–1976, w których rządziła centrolewica ze stopniowym zmniejszeniem roli socjalistów na rzecz Włoskiej Partii Komunistycznej. Trzecia faza to okres po 1976 r., który charakteryzował się występowaniem ruchów odśrodkowych (*movimenti centrifughi*) w stosunku do tradycyjnego systemu politycznego, wysoką absencją wyborczą, słabnięciem dwóch największych partii (DC i PCI) na korzyść mniejszych ugrupowań. Szczególnym wyrazem tych procesów były wybory parlamentarne z 1987 r. Por. P. Corbetta, A. Parisi, H.M.A. Schadee, *Elezioni in Italia. Struttura e tipologie delle consultazioni politiche*, Bologna 1988, s. 50, 452–458. Po. także *Vent'anni di elezioni*, a cura di M. Caciagli, A. Spreafico, Padova 1990.

Tabela nr 1. Cztery włoskie systemy partyjne (cd.)

1	2	3	4
III. 1946–1993	<ul style="list-style-type: none"> • Chrześcijańska Demokracja (DC) • Włoska Partia Komunistyczna (PCI) • Włoska Partia Socjalistyczna (PSI) • Włoska Partia Socjaldemokratyczna (PDSI) • Włoska Partia Republikańska (PRI) • Włoska Partia Liberalna (PLI) • Włoski Ruch Społeczny (MSI) 	Zorganizowane partie masowe Partie wyborcze	Spolaryzowany system wielopartyjny Rywalizacja trójbiegunowa
IV. 1994–	<ul style="list-style-type: none"> • Forza Italia (FI), od 2009 r. Partia Ludu Wolności (PDL) • Demokraci Lewicy (PDS-DS), od 2007 r. Partia Demokratyczna (PD) • Sojusz Narodowy (AN), od 2009 r. Partia Ludu Wolności (PDL) • Włoska Partia Ludowa/Stokrotka (PPI, DL), od 2007 r. Partia Demokratyczna (PD) • Liga Północna (LN) • Partia Odbudowy Komunistycznej (PRC) • Zieloni 	Partie kartelowe Partie kadrowe Partie wyborcze Partie przywódców	Umiarkowany system wielopartyjny sfragmentaryzowany Rywalizacja dwubiegunowa

Źródło: M.Cotta, L. Verzichelli, *Il sistema politico Italiano*, Bologna 2008, s. 65.

Tabela nr 2. Włoskie partie

Skrót	Nazwa oficjalna	Okres	Kierunek ideowy partii politycznej
1	2	3	4
Partie historyczne			
DC	Chrześcijańska Demokracja	1943–1993	Chrześcijańsko-demokratyczna
MSI	Włoski Ruch Społeczny	1948–1994	Neofaszystowska
PCI	Włoska Partia Komunistyczna	1921–1991	Komunistyczna
PLI	Włoska Partia Liberalna	1946–1994	Liberalna – prawicowa
PNF	Włoska Partia Faszystowska	1919–1943	Faszystowska, nacjonalistyczna
PNM	Narodowa Partia Monarchiczna	1946–1959	Partia monarchiczna z wieloma wew. podziałami
PDIUM	Partia Demokratyczna Jedności Monarchicznej	1959–1972	Partia prawicowa, która stała się częścią MSI
PPI	Włoska Partia Ludowa	1919–1925	Chrześcijańsko-demokratyczna

Tabela nr 2. Włoskie partie (cd.)

1	2	3	4
PR	Partia Radykalna	1963–	Radykalna, libertariańska, antyklerykalna
PRI	Włoska Partia Republikańska	1897–1994	Republikańska, liberalna – lewicowa
PSDI	Włoska Partia Socjalistyczno-Demokratyczna	1948–1994	Umiarkowanie socjalistyczna, reformatorska
PSI	Włoska Partia Socjalistyczna	1892–1994	Socjalistyczna
Partie powstałe w latach 90., które uległy rozwiązaniu			
AD	Sojusz Demokratyczny	1994–1994	Umiarkowana lewica
CCD	Centrum chrześcijańsko-Demokratyczne	1993–2001	Chrześcijańsko-demokratyczna
CDU	Unia Chrześcijańsko Demokratyczna	1995–2001	Chrześcijańsko-demokratyczna
DE	Demokracja Europejska	2000–2001	Chrześcijańsko-demokratyczna
PPI	Włoska Partia Ludowa	1994–2000	Chrześcijańsko-demokratyczna (przystąpiła do Stokrotki)
SIEĆ	ŚIEĆ	1992–1994	Partia nowej lewicy, powstała z rozłamu w DC, w 1994 weszła do koalicji lewicowej
RI	Włoska Odnowa	1996–2000	Centrowa partia liberalna
Aktualne partie polityczne			
AN	Sojusz Narodowy	1994–2009	Prawicowa, powstała z MSI, w 2009 r. przystąpiła do PDL
DL	Demokracja Liberalna-Stokrotka	2001–2007	Chrześcijańsko-demokratyczna i liberalna; w 2007 r. stała się częścią PD
DS	Demokracy Lewicy	1991–2007	Lewicowa, wywodziła się z PCI; w 2007 r. stała się częścią PD
FI	Forza Italia	1994–2009	Liberalna, chadecka; w 2009 r. stała się częścią PDL
FLI	Przyszłość i Wolność	2010–	Prawicowa; rozłam w PDL
IDV	Włochy Wartości	1998–	Partia antykorupcyjna byłego prokuratora Antonia Di Pietra
LN	Liga Północna	1992–	Partia regionalna z północy Włoch
MPA	Ruch na rzecz Autonomii	2004–	Partia autonomiczna południa Włoch, powstała z rozłamu z UDC
PD	Partia Demokratyczna	2007–	Partia centrolewicowa

Tabela nr 2. Włoskie partie (cd.)

1	2	3	4
PDL	Partia Ludu Wolności	2009–	Partia centroprawicowa Silvio Berlusconi
SVP	Południowotyrolska Partia Ludowa	1945–	Partia regionalna i chrześcijańsko-demokratyczna z Górnej Adygi
UDC	Unia Centrum	2001–	Partia chrześcijańsko-demokratyczna

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Cotta, L. Verzichelli, *Il sistema politico italiano*, Bologna 2008, s. 66.

W latach pięćdziesiątych XX wieku nastąpiły zmiany w wielu aspektach życia społeczno-politycznego na Półwyspie Apenińskim. Podjęte wówczas decyzje wpłynęły na kształt włoskiej demokracji. Wśród nich na pierwszym miejscu trzeba wyróżnić proces zmiany systemu partyjnego i jego bipolaryzację. „Z dziesięcioma i więcej partiami system nie tylko stał się wyraźnie wielopartyjny, ale także bipolarny”¹⁰. Powstały po 1993 roku nowy układ partyjny zdominowały dwie koalicje – centrolewicowa i centroprawicowa. Piero Ignazi pisał o „rewolucji z 1994 roku, ponieważ więcej niż 50% wyborców deklaruje, że odmiennie głosowało niż dwa lata wcześniej, nie można więc nie mówić o rewolucji”¹¹.

Włoski system partyjny przeszedł jedną z najbardziej radykalnych transformacji. Jej źródła miały swe korzenie w mechanizmie funkcjonowania powojennego układu partyjnego, zdominowanego przez będącą nieustannie u władzy chadecję i mniejsze partie wokół niej skupione, a działającymi w opozycji komunistami i faszystami, bez jakiegokolwiek możliwości alternacji władzy. Życie polityczne Włoch było zdeterminowane podziałem religia–klasa, który w coraz mniejszym stopniu odpowiadał przemianom społeczno-ekonomicznym. Laicyzacja społeczeństwa, a z drugiej strony stanowisko Kościoła posoborowego o nieutożsamianiu się ze wspólnotą polityczną przyczyniły się do budowy kultury postmodernistycznej¹². Także siła przyciągania komunizmu stawała się mniejsza,

¹⁰ Szerzej S. Bartolini, A. Chiaramonte, R. D’Alimonte, *The Italian Party System between Parties and Coalitions*, „West European Politics” 2004, no. 1, s. 1–19.

¹¹ P. Ignazi, *Il potere dei partiti. La politica in Italia dagli anni Sessanta a oggi*, Roma–Bari 2002, s. 231.

¹² „Kościół, który z racji swego zadania i kompetencji w żaden sposób nie utożsamia się ze wspólnotą polityczną ani nie wiąże się z żadnym systemem politycznym, jest zarazem znakiem i zabezpieczeniem transcendentnego charakteru osoby ludzkiej”. Odnośnie do partii politycznych uważa natomiast, że „winny popierać to, czego według ich mniemania domaga się dobro wspólne; nigdy natomiast nie wolno stawiać własnej korzyści ponad dobro wspólne”. Por. *Konstytucja dusz-*

powodując jego deradykalizację w latach siedemdziesiątych¹³. Rozchodzenie się dążeń społecznych i zachowawczej polityki elit politycznych powodowało narastanie kryzysu politycznego. Przejawem stagnacji był m.in. rozbudowany system relacji klientelistycznych oraz zachowań korupcyjogennych. Punktem zwrotnym okazała się dopiero rozpoczęta w 1992 roku akcja „czystych rąk” oraz wola zmian, wyrażona przez obywateli w referendach z 1991 i 1993 roku.

W przeciągu zaledwie kilkunastu miesięcy na przełomie 1993 i 1994 roku zostały rozwiązane powojenne partie rządzące. Ich miejsce zajęły nowe ugrupowania, takie jak Forza Italia, czy formacje, które nie mogły wcześniej współtworzyć gabinetów rządowych jak Liga Północna czy postfaszyści z Sojuszu Narodowego albo postkomuniści z Demokratycznej Partii Lewicy. Powstał w ten sposób nowy układ wzajemnych relacji po 1993 roku. Nowe elity polityczne musiały w pierwszym rządzie zająć się reformą systemu organów państwowych, powszechnie krytykowanych za nieskuteczność i niestabilność. Te dwa aspekty – polityczny i instytucjonalny – nieustannie przeplatały się i nadal przeplatają w systemie politycznym Włoch.

Uchwalona 4 sierpnia 1993 roku reforma systemu wyborczego do obu izb parlamentu miała przyczynić się do budowy rywalizacji dwublokowej. Przyjęta formuła wyborcza, większościowo-proporcjonalna, była rozwiązaniem kompromisowym, sprzyjającym budowie szerokich sojuszy wyborczych w systemie większości zwykłej w okręgach jednomandatowych, jednocześnie zachowując podział proporcjonalny dla 25% mandatów. W ten sposób wyłoniły się dwa rodzaje podmiotów: koalicje oraz partie polityczne. Owa dwoistość wpłynęła na powstanie nadmiernie sfragmentaryzowanych dwóch koalicji, tworzonych przez istotnie różniące się ugrupowania, co z kolei odbiło się na ich spójności funkcjonowania i dyscyplinie koalicyjnej. Trudno jednak nie zauważyć, że koalicja centroprawicowa Silvia Berlusconiego jest bardziej zwarta i wewnątrz mniej konfliktowa w stosunku do „centrolewicy jeszcze sfragmentaryzowanej w mnogości partii i przywódców, zaangażowanych w ciągłą rywalizację między

---

pasterska o Kościele w świecie współczesnym, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 1967, s. 604.

¹³ Jak pisze Leszek Kołakowski, „marksizm był największą fantazją naszego stulecia”. Włosi jej ulegli w znacznym stopniu, tworząc największą partię komunistyczną w Europie Zachodniej. Nawet po upadku muru berlińskiego działa we Włoszech Partia Odbudowy Komunistycznej, która odwołuje się w swym statucie do myśli K. Marksa, mając stały elektorat rządu 5–6%. Por. L. Kołakowski, *Główne nurty marksizmu*, cz. 3, Poznań 2000, s. 611.

sobą”¹⁴. Następujące po sobie wybory do parlamentu w latach 1994, 1996 i 2001 roku potwierdziły opinię o „prawie bipolarnym systemie partyjnym”. Maksymalna koncentracja ugrupowań w dwóch blokach stopniowo wzrastała, osiągając w 2001 roku wysokość 97,6% miejsc w parlamencie (w poprzednich wyborach oscylowała wokół 90%), a koncentracja głosów oddanych na dwa główne bloki w systemie większościowym wyniosła 89,7%. Jak zauważają Stefano Bartolini, Alessandro Chiaramonte i Roberto D’Alimonte, „bez jednomandatowego okręgu nie byłoby dziś rywalizacji bipolarnej”¹⁵. Z drugiej strony został zaobserwowany przez tych badaczy fenomen proporcjonalizacji systemu większościowego (*proporzionalizzazione del sistema maggioritario*), gdyż koalicje są formowane na podstawie paktów o podziale okręgów. To pozwala małym partiom na wprowadzenie swoich przedstawicieli do parlamentu. Pozostając jeszcze przy metodach ilościowych, warto zaznaczyć, że indeks efektywnej liczby partii na poziomie wyborczym w 2001 roku zmniejszył się do 6,9 w Senacie (w 1994 r. – 8,1), a w Izbie Deputowanych do wysokości 6,4 (w 1994 r. – 7,6)¹⁶. Oznacza to, że zmniejszyła się w ten sposób siła ugrupowań politycznych, ale ich liczba nadal jest ogromna, indeks efektywnej liczby partii na poziomie parlamentarnym zmalał dopiero w 2001 roku do 5,2 (w 2001 r. w Izbie Deputowanych zasiadały 22 partie, a w Senacie 23). Zasadniczym zatem problemem jest kwestia widoczności partii w ramach koalicji w systemie większościowym. Wielopartyjnym koalicjom trudno jest uzgodnić wspólnego kandydata, szczególnie na obszarze wpływów kilku partii w tym samym bloku koalicyjnym. Wzrasta w ten sposób poziom wewnętrznych sporów intrakoalicyjnych. Natomiast w perspektywie interkoalicyjnej ważną linią konfliktu było w dużej mierze przyjęcie „sztucznego podziału” na komunistów i antykomunistów, na nowe formacje i ugrupowania wywodzące się z poprzedniego układu partyjnego, obciążonego stagnacją polityczną i rozpowszechnioną korupcją. Z tego względu część badaczy, która eksponuje powyższą rywalizację, określa włoski system partyjny jako bipolaryzm spolaryzowany.

---

¹⁴ S. Fabbri, *Rafforzamento e stabilità del governo*, w: *Come chiudere la transizione. Cambiamento, apprendimento e adattamento nel sistema politico italiano*, a cura di S. Ceccanti, S. Vassallo, Bologna 2004, s. 213.

¹⁵ S. Bartolini, A. Chiaramonte, R. D’Alimonte, *Maggioritario finalmente? Il bilancio di tre prove*, w: *Maggioritario finalmente? La transizione elettorale 1994–2001*, a cura di R. D’Alimonte, S. Bartolini, Bologna 2002, s. 375.

¹⁶ Por. także R. Taagepera, *Implications of the Effective Number of Parties for Cabinet Formation*, „Party Politics” 2002, no. 2, s. 227–236.

W moim przekonaniu zasadniczym skutkiem włoskich przemian społeczno-politycznych w I połowie lat dziewięćdziesiątych był rozpad powojennego systemu partyjnego i powstanie w jego miejsce nowego układu zarówno pod względem struktury, jak i powiązań partyjnych. W tym celu istotnym wydaje się porównanie dwóch modeli systemu partyjnego (wykres nr 1, 2, 3).

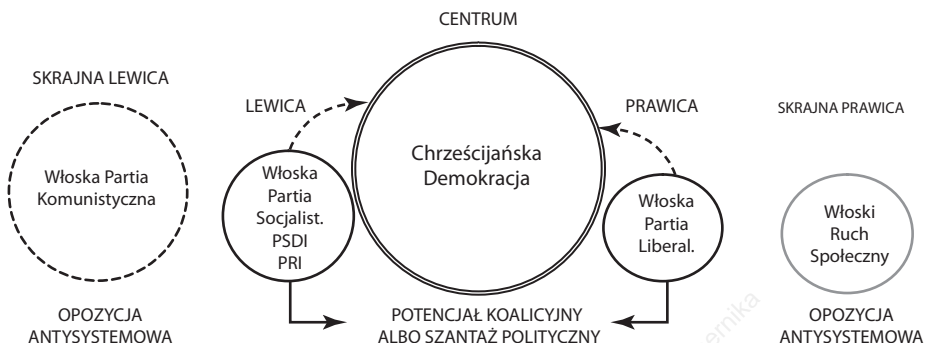
Struktura i mechanizm funkcjonowania włoskiego systemu partyjnego w latach 1948–1992 wyróżniały się przede wszystkim tym, że (wykres nr 1):

- centrum sceny politycznej zajmowała największa partia – Chrześcijańska Demokracja, uzyskując przeciętnie 40% głosów;
- gabinety rządowe tworzyła tylko Chrześcijańska Demokracja, decydując się na samodzielne rządzenie albo gabinety koalicyjne z niewielkimi partiami (z wyjątkiem socjalistów, którzy uzyskiwali przeciętnie ponad 10% głosów);
- małe ugrupowania takie jak PLI, PRI, PSDI i PSI współtworzyły rząd z chadecją, wykorzystując swój potencjał koalicyjny albo możliwość szantażu politycznego w celu uzyskania doraźnych celów;
- Włoska Partia Komunistyczna i Włoski Ruch Społeczny (w latach siedemdziesiątych nastąpiło połączenie faszystów z monarchistami) byli wykluczeni z procesu formowania gabinetów jako partie antysystemowe, działając na zasadzie bilateralnej opozycji.

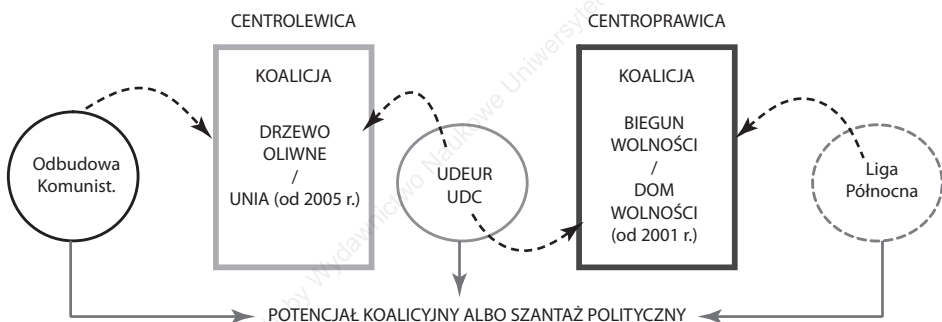
Natomiast współczesny włoski system partyjny w latach 1994–2005/2006 charakteryzuje się następującymi właściwościami (wykres nr 2):

- powstanie dwóch wielkich bloków koalicyjnych – centroprawicowego Domu Wolności oraz centrolewicowego Drzewa Oliwnego, które w 2005 roku zmieniło nazwę na Unię;
- wielopartyjne bloki koalicyjne nie uzyskują wystarczającej liczby głosów, by samodzielnie rządzić, dlatego niezbędne jest uzyskanie poparcia partii trzecich, często o skrajnych poglądach;
- poparcie skrajnych ugrupowań dla rządzącej koalicji albo ich przystąpienie do koalicji ma destabilizujący wpływ na jej funkcjonowanie ze względu na wykorzystywanie przez to ugrupowanie swego potencjału koalicyjnego albo szantażu politycznego, nie ma natomiast partii wykluczonych ze sfery rządzenia;
- alternacja władzy między rywalizującymi blokami koalicyjnymi, charakteryzująca się niewielkim stopniem współpracy między większością rządzącą i opozycją.

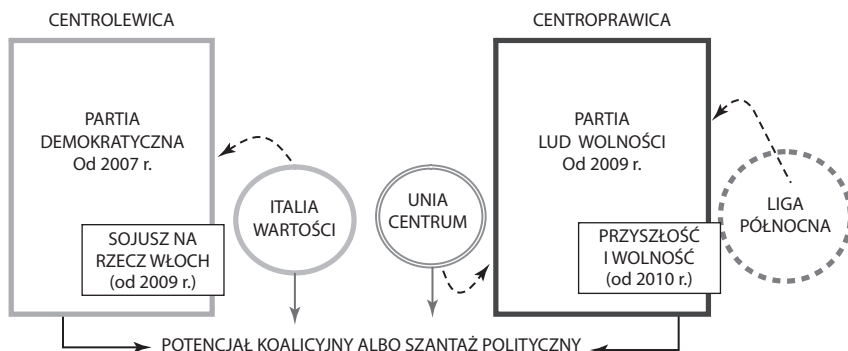
Wykres nr 1. Uproszczony model struktury włoskiego systemu partyjnego w latach 1948–1992

Wykres nr 2. Uproszczony model struktury włoskiego systemu partyjnego w latach 1994–2005/2006

Wykres nr 2. Uproszczony model struktury włoskiego systemu partyjnego w latach 1994–2005/2006

Źródło do wykresów 1–3: opracowanie własne.

Porównując dwa powyższe, uproszczone modele systemu partyjnego Włoch¹⁷, należy przyjąć tezę o reklasyfikacji układu partyjnego współczesnej Italii.

Reasumując wyborczy system partyjny w latach 1993–2005, z perspektywy jego formatu i dynamiki rywalizacji politycznej, można wyróżnić jego następujące cechy¹⁸:

- 1) **powstanie dwóch wielopartyjnych koalicji** – centroprawicowej i centrolewicowej oraz małych, centrowych formacji. W bloku centroprawicowym warta zauważenia jest jego rosnąca integracja wewnętrzna z silną pozycją lidera, Silvia Berlusconi. Centrolewicę natomiast cechuje nadal wysoki poziom fragmentaryzacji z wyeksponowaniem różnic ideologicznych bloku (od skrajnej lewicy do ugrupowań ekologicznych czy radykalno-liberalnych) oraz brakiem silnego przywódcy koalicji. Poza wyżej wymienionymi koalicjami powstawały i powstają tzw. trzecie koalicje albo działającą pojedyncze partie. Ich słabością jest jednak ciągła zmiana składu i swej pozycji, nie stwarzają też poważniejszego zagrożenia dla uformowanych wcześniej dwóch głównych koalicji;
- 2) rozdział 75% mandatów w obydwu izbach parlamentu dokonuje się w jednomandatowych okręgach wyborczych (system większości zwykłej), z tego względu istotna jest **selekcja kandydatów w ramach koalicji**. Następuje w drodze skomplikowanego procesu negocjacji wewnątrzkoalicyjnych (średnia kandydatów w okręgu jednomandatowym w Izbie Deputowanych w 2001 r. – 4,4, a w Senacie – 8,3). Ich skutkiem jest postępująca centralizacja selekcji kandydatów, rosnący proces proporcjonalizacji liczby i jakości okręgów jednomandatowych w obrębie koalicji oraz dystrybucja kandydatów poprzez ich częste przesuwanie z jednego do drugiego okręgu wyborczego;
- 3) utrzymująca się **wysoka fragmentaryzacja systemu partyjnego** przy wzrastającej koncentracji sił w dwóch blokach, wyrażona poprzez wiele list startujących w wyborach. I tak 14 list wyborczych uzyskało co najmniej 0,5% głosów w rozdziale proporcjonalnym (14 list w 1994 i 2001 roku, a w 1996 roku 11 list), tyle samo co w 1987 roku. Z kolei liczba list,

---

¹⁷ Zostały przedstawione modele uproszczone systemu partyjnego Włoch po II wojnie światowej ze względu na wielość podmiotów politycznych i ich dużą zmienność. Pełny obraz funkcjonujących systemów partyjnych został ujęty w niniejszej pracy.

¹⁸ Szerzej S. Bartolini, *The Political Consequences of the Italian Mixed Electoral System (1994–2001)*, paper prepared for the Conference on 'Electoral and Democracy', Social Institute (ICS), University of Lisbon, Lisbon, 1–2 February 2002, <http://www.ics.ul.pt/ceapp/english/conferences/fulbright/4SBartolini.pdf>.

które otrzymały miejsca w parlamencie, wzrosła w 1994 roku, sięgając 20, a w 2001 r. 19 list (z czego 19 list zdobyło mandaty na podstawie systemu większości zwykłej, natomiast 7 na podstawie systemu proporcjonalnego w 1994 r. i 5 list w 2001 r.), w 1987 roku zaś było reprezentowanych w parlamencie 14 list. Jedynie zmniejszyła się w porównaniu z poprzednim układem partyjnym liczba grup parlamentarnych w Izbie Deputowanych z 12 do 8, w Senacie utrzymując się na stałym poziomie 9 grup (dane z 1987 i 2001 roku);

- 4) **wzrastający poziom konkurencyjności wyborczej**, wynikający m.in. z budowania szerokich koalicji wyborczych oraz strategicznego głosowania wyborców. W 1994 roku w Izbie Deputowanych zwycięski kandydat z okręgu jednomandatowego przeciętnie otrzymywał 45–46% głosów, a w 2001 roku już ponad 50%. Większość głosów uzyskiwali kandydaci dwóch głównych koalicji. W 1994 roku prawie jedna trzecia elektoratu oddała głosy na kandydata niemającego szans zdobycia mandatu w okręgu jednomandatowym, natomiast w 2001 roku było to już 10% wyborców do Izby Deputowanych i 18% wyborców do Senatu. Warto jeszcze zauważyć, że najbardziej konkurencyjnym obszarem jest południowa część Włoch, gdzie na przemian raz jedna raz druga koalicja zdobywa większość miejsc w parlamencie. Środkowe Włochy są zdominowane przez wpływy koalicji centrolewicowej, a północne przez większość koalicji centroprawicowej. Ten fakt wynika z tradycji politycznych poszczególnych obszarów Włoch, ale również i tam rywalizacja wyborcza staje się coraz bardziej otwarta. Zmniejsza się zatem liczba tzw. pewnych okręgów, ponieważ w 1994 roku w Izbie Deputowanych było ich 191, a w 1996 i 2001 roku już 66;
- 5) skutkiem **zastosowania mieszanej formuły wyborczej** jest przede wszystkim proporcjonalizacja selekcji kandydatów w systemie większościowym oraz deproporcjonalizacja kandydatów w systemie proporcjonalnym. Z technicznego punktu widzenia ostatnie zagadnienie dotyczy wykorzystania mechanizmu *scorporo*, osłabiającego siłę partii w systemie proporcjonalnym, a których kandydaci zwyciężyli w okręgach jednomandatowych. I tak Forza Italia straciła 46% głosów w podziale proporcjonalnym z 1994 roku, a PDS aż 54,6% w 1996 roku. W celu ominięcia negatywnych skutków *scorporo* partie preferowały wystawienie fikcyjnych list (*lista civetta*), dzięki czemu w następnych wyborach z 2001 roku utraciły już tylko 6,2% głosów. Inną konsekwencją mieszanej formuły wyborczej jest różnica między liczbą głosów oddanych na koalicję wyborczą w systemie większościowym a liczbą głosów oddanych na listy tworzące daną koalicję

w systemie proporcjonalnym. W tym aspekcie obserwuje się pozytywną tendencję dla centrolewicy, która zdobywa więcej głosów jako koalicja w systemie większościowym przeciętnie o 7,4% głosów niż jako zbiór poszczególnych list w podziale proporcjonalnym. Negatywna tendencja występuje natomiast w koalicji centroprawicowej, która lepsze rezultaty uzyskuje w systemie proporcjonalnym;

- 6) **wysoki poziom indeksu przesunięcia poparcia wyborczego oraz zmniejszająca się lojalność partyjna wyborców** świadczą o wzrastającej mobilności włoskiego elektoratu. Do 1987 roku najwyższa wartość indeksu wynosiła 8% w 1976 roku. Już w wyborach z 1992 roku indeks wzrósł dwukrotnie, by w 1994 roku osiągnąć swoje apogeum – 31,4%. W 2001 roku uzyskał poziom 16,1%. Bardziej szczegółowa analiza zagadnienia wskazuje na dwie istotne tendencje. Po pierwsze, między 1994 a 2001 rokiem przeciętnie 40% wyborców przeniósł swe poparcie z jednej partii na drugą, ale co ważne, zmiana nastąpiła w obrębie tego samego obszaru politycznego – koalicji wyborczej. Po drugie, między 1994 a 2001 rokiem tylko 6–7% wyborców zmieniło swe poparcie wyborcze z jednej koalicji na drugą albo z jednego obszaru politycznego na inny. Tak więc istotne zmiany poparcia wyborczego dla partii politycznych mają miejsce przede wszystkim między zbliżonymi do siebie siłami politycznymi w ramach jednej koalicji wyborczej.

Należy ponadto zwrócić uwagę, że przepisy prawne dotyczące kampanii wyborczej i równego dostępu do środków masowego przekazu z 2000 roku oraz zwrotu wydatków na kampanie wyborcze z 2002 roku sprzyjają bardziej utrzymaniu wielopartyjnego rozbicia i małych ugrupowań niż procesom unifikacji sił politycznych w większe podmioty polityczne.

W moim przekonaniu rywalizacja na poziomie wyborczym przyczyniła się do tworzenia bipolarnego systemu partyjnego we Włoszech po 1993 roku. Jej efektem było uzyskanie przez koalicję centroprawicy Dom Wolności bezwzględnej liczby miejsc w obydwu izbach parlamentu w 2001 roku. Co ważniejsze, nastąpił proces alternacji władzy, gdyż u steru rządów na przemian były koalicja centroprawicowa i centrolewicowa. Nie można jednak nie zauważyć wewnętrznych konfliktów rządzących koalicji. W mojej ocenie zgadzam się z opinią R. Herbuta i A. Antoszewskiego, że „»rozchwianie« systemu partyjnego wynika przede wszystkim z ujawnienia się w jego ramach zarówno silnych tendencji dośrodkowych, jak i odśrodkowych”¹⁹. Te ostatnie były związane z działalnością

¹⁹ Por. A. Antoszewski, R. Herbut, *op. cit.*, s. 189.

ugrupowań reprezentujących specyficzną grupę interesów i poglądów. I tak koalicja centroprawicowa w 1994 roku rozpadła się w wyniku odejścia z rządu Ligi Północnej, a koalicja centrolewicowa w 1998 roku po wycofaniu poparcia przez Odbudowę Komunistyczną. Można więc uznać, że obydwie koalicje są „zakładnikami” stosunkowo niewielkich partii o określonych żądaniach. Proces ten był zauważalny także w do niedawna rządzącej koalicji centroprawicowej Silvia Berlusconi, balansującej między ideami głoszonym przez Sojusz Narodowy a Ligę Północną. Gianfranco Fini obrazowo określił ten stan jako „sojusz o dwóch prędkościach” (*alleanza a due velocità*)²⁰. Jeszcze celniej ujął to Piero Fassino, sekretarz Demokratów Lewicy, zauważając, że „Berlusconi jest akrobatą (*un trapezista*), trzymającym stopy na dwóch trapezach, które coraz bardziej się rozchodzą” (z jednej strony pozycja Sojuszu Narodowego oraz Unii Chrześcijańskich Demokratów i Centrum, a z drugiej stanowisko Ligi Północnej)²¹.

Pamiętać również należy o tym, w jakich warunkach kształtował się bipolarny system partyjny. Towarzyszył mu bowiem proces powolnej transformacji ustrojowej. Nie powiodły się dotychczas próby całościowej reformy systemu organów państwa, gdyż nie udało się zbudować kompromisu ponadpartyjnego odnośnie do nowych rozwiązań ustrojowych. Zatem paradoks włoskiej sytuacji politycznej polega na nowej strukturze i dynamice systemu partyjnego, który jednak działa na podstawie norm konstytucyjnych z 1947 roku. Następowały tylko częściowe nowelizacje konstytucji, zwłaszcza dotyczące regionalnej formy państwa. Wzmocniono także pozycję rządu, poprzez zmiany w przepisach ustaw dotyczących jego organizacji, a także w zapisach regulaminów parlamentarnych. Niewątpliwie, oprócz czynników politycznych i instytucjonalnych wpływ na wzmocnienie roli rządu miał także proces europeizacji²². Traktat z Maastricht czy wprowadzenie wspólnej monety wymogły zastąpienie wcześniejszej formy systemu „horyzon-

---

²⁰ „Corriere della Sera” z 28 maja 2003 roku.

²¹ „La Repubblica” z 29 czerwca 2004 roku.

²² Jak powiedział Alcide de Gasperi: „Bardzo potrzebuję zjednoczonej Europy, bo tylko ona zdoła rozwiązać trzy problemy, z którymi my, Włosi, nigdy się w pojedynkę nie uporamy, a od nich zależy nasza przyszłość. Pierwszy z nich to obecność Kościoła, państwa w państwie, niczym olej i woda. Od czasu zjednoczenia ingeruje w wewnętrzne sprawy Włoch i utrudnia stworzenie dobrze rządzonego państwa, w którym panowałby szacunek dla prawa. Po drugie, chcemy przekazać Europie dwa miliony naszych bezrobotnych i Bóg wie ilu zatrudnionych poniżej swych możliwości. W rozległym europejskim kontekście odsetek naszych bezrobotnych nie będzie już miał tak dużego znaczenia. Po trzecie, odsetek głosów oddanych na komunistów, tak niebezpiecznie wysoki w naszym kraju, w skali Zjednoczonej Europy znacznie zmaleje. Przesnąć stanowić takie zagrożenie”. Por. L. Barzini, *Europejczycy*, Warszawa 2001, s. 210–211.

talnego i policentrycznego sposobu podejmowania decyzji” w stronę wertykalnej konstrukcji procesu decyzyjnego²³.

Słabości bipolaryzmu koalicyjnego ujawniały się przede wszystkim na płaszczyźnie parlamentarno-gabinetowej. Problemy ze stabilnością rządu i popierającej go większości nasiliły wykorzystywanie takich instrumentów, jak: dekrety ustawodawcze, tymczasowe rozporządzenia z mocą ustawy czy łączenie procedury votum zaufania z głosowaniem nad projektem ustawy²⁴. Brak spójności koalicyjnej wynikał także z wzajemnej rywalizacji między grupami parlamentarnymi partii wchodzących w skład rządu. Szczególnego rodzaju dysfunkcją była liczna parlamentarna grupa mieszana. Zwłaszcza w XIII kadencji parlamentu stopniowo tworzyła ją aż jedna piąta członków Izby Deputowanych, z tego 90% osób wybranych w okręgach jednomandatowych. Liczne rzesze parlamentarzystów przechodziły do innych grup, ale także czyniły to pojedyncze osoby. Owo zjawisko przybrało formę neotransformizmu, ze „wzrastającą liczbę mikroaktorów, będących w stanie zająć pozycję piwotalną”. Pomimo zmian wprowadzonych w regulaminach parlamentarnych w II połowie lat dziewięćdziesiątych „nie przewidziano w nich podziału grup parlamentarnych na większość i opozycję, gdyż system polityczny nie ma jeszcze pełnej konotacji bipolarnej”²⁵. Co więcej, badając parlamentarny system partyjny, należy wziąć pod uwagę trójakiego rodzaju podmioty: koalicje, partie polityczne oraz grupy parlamentarne. Trafny wydaje się sąd Stefana Bartoliniego i Roberta D’Alimonte’a, „że jeśli rozważamy koalicje, to dzielimy partie polityczne i grupy parlamentarne, natomiast jeśli rozważamy te ostatnie, to dzielimy znów koalicje wyborcze. Wychodząc od sojuszy wyborczych, nie dociera się do koalicji parlamentarnych ani tym bardziej do koalicji rządowej, która formuje się jako suma parlamentarzystów nie tylko należących do różnych partii, ale również do różnych koalicji”²⁶. Biorąc pod uwagę format parlamentarnego systemu partyjnego, czyli liczbę relewantnych partii politycznych w parlamencie (o potencjale koalicyjnym i/lub potencjale szantażu politycznego), można mówić o skrajnej wielopartyjności (*estremo multipartitismo*). Z drugiej strony słabości strukturalno-organizacyjne koalicji, a szczególnie ich

²³ Por. S. Fabbrini, *Rafforzamento e stabilità del governo*, w: *Come chiudere la transizione...*, s. 214–216.

²⁴ Por. Rapporto 2004–2005 sullo stato della legislazione, Camera dei deputati. Osservatorio sulla legislazione, www.camera.it/files/servizi_cittadini/Rapporto_2005_5.pdf.

²⁵ V. Cozzoli, *L'evoluzione del ruolo dei gruppi parlamentari nel regolamento della Camera dei deputati*, w: *Toruńskie studia polsko-włoskie*, pod red. Z. Witkowskiego, C. Bronowskiego, przy współpracy R. Campy, t. 4, Toruń 2005, s. 130.

²⁶ Por. R. D’Alimonte, S. Bartolini, *Il sistema partitico italiano: una transizione difficile*, w: *Maggioritario ma non troppo*, a cura di S. Bartolini i R. D’Alimonte, Bologna 1995, s. 442.

wymiar wspólnej tożsamości koalicyjnej powoduje, iż odgrywają one mniej znaczącą rolę, ale jednak decydującą w procesie polityczno-wyborczym²⁷.

Oceniając powstały po 1993 roku system partyjny Włoch, badacze dzielą się na dwie zasadnicze grupy. Dla jednych zasadniczym wyznacznikiem systemu jest jego format, podkreślają wielopartyjność sceny politycznej. Zdaniem Piera Ignaziego to „władza partii pozostaje nadal jedyną linią kontynuacji między starym i nowym systemem partyjnym”²⁸. Natomiast Giorgio Galli pisze o niedoskonałej wielopartyjności²⁹. Niemniej dla wielu badaczy podstawowe znaczenie ma bipolarna dynamika systemu partyjnego. Proces formowania się i funkcjonowania koalicji centroprawicowej i centrolewicowej charakteryzuje współczesną scenę polityczną Włoch, nadając jej kształt dwublokowej rywalizacji. Zasadniczą przeszkodą w postępującej bipolaryzacji systemu partyjnego jest powolny proces unifikacji obydwu koalicji, warunkowany przede wszystkim oporem skrajnych i centrowych ugrupowań³⁰. Stąd też współczesny „włoski rebus partyjny” przyjęto określać jako niedoskonały bipolarizm (*bipolarismo imperfetto*)³¹, niepewny bipolarizm (*il bipolarismo incerto*)³² czy jako „wymyślony” (*il bipolarismo immaginario*)³³. Zdobyte przez centroprawicę większości w obydwu izbach po wyborach z 13 maja 2001 roku, zdaniem Stefana Bartoliniego, Alessandra Chiamonte’a i Roberta D’Alimonte’a doprowadziło do tego, że „włoski system partyjny uzyskał całkowicie bipolarny układ”³⁴, przybierając dojrzałą formę na poziomie wyborczym. Choć nastąpił powolny proces konsolidacji dwóch bloków w tym aspekcie, to, jak zauważa Giovanni Sabbatucci, po wyborach z 2001 roku, fragmentaryzacja sił politycznych wewnątrz bloków oraz ich wzajemna delegitymizacja prowadzi do radykalizacji rywalizacji politycznej, wzmacniając dynamikę układu bipolarnego, ale jednocześnie przeszkadzając w jej normalnym funkcjonowaniu, ponieważ każda konsultacja wyborcza jest ujmowana jak „zde-

²⁷ Por. A. Di Virgilio, *L’offerta elettorale: la politica delle alleanze si istituzionalizza, w: Maggioritario finalmente?*, s. 128–129.

²⁸ Por. P. Ignazi, *Il potere dei partiti. La politica in Italia dagli anni Sessanta a oggi*, Roma–Bari 2002, s. 231.

²⁹ B. Gravagnuolo, *Il bipartitismo impossibile*. Wywiad z Giorgio Gallim, „L’Unità” z 18 października 2004 roku.

³⁰ Por. S. Ceccanti, *Il bipolarismo maturo: in due, ma senza Berlusconi*, „Il Secolo XX” z 17 maja 2005 roku.

³¹ Por. G. Pasquino, *La transizione a parole*, Bologna 2000, s. 21–25.

³² *Verso l’incerto bipolarismo. Il sistema parlamentare italiano nella transizione 1987–1999*, a cura di A. D’Andrea, Milano 1999.

³³ Por. V. Zanone, *Il bipolarismo all’italiana più immaginario che reale*, „Il Sole 24 Ore” z 30 października 1998 roku.

³⁴ S. Bartolini, A. Chiamonte, R. D’Alimonte, *Maggioritario finalmente?*, s. 363.

zenie cywilizacji [...] i utożsamianie własnej porażki jako katastroficznego wydarzenia, które trzeba uniknąć za wszelką cenę”³⁵. Tym samym można mówić o nieistniejącej w innych zachodnich demokracjach formie spolaryzowanego bipolaryzmu (*il bipolarismo polarizzato*). Ten model rywalizacji politycznej pozostaje nadal jedną z cech włoskiego systemu partyjnego, co Giovanni Sartori po wyborach parlamentarnych z kwietnia 2006 roku określił jako „swoisty rodzaj linii Maginota, która występuje między prawicą i lewicą”³⁶.

Niniejsze próby ujęcia charakteru dwublokowej rywalizacji zwracają uwagę również na krótkotrwałość i tymczasowość jej funkcjonowania. Mimo całkowitej transformacji systemu partyjnego na początku lat dziewięćdziesiątych nie można przyjąć, że rekonfiguracja włoskiego układu partyjnego przyjmie formę dojrzałego bipolaryzmu na wzór francuski, choć takie założenie przyświecało m.in. twórcom reformy wyborczej z 1993 roku czy planowanym zmianom regulacji ustrojowych. Wydaje się, że kierunek bipolarny ewolucji systemu partyjnego ustabilizowałby funkcjonowanie systemu politycznego, zapewniając skuteczność i efektywność procesu decyzyjnego. Być może zatem obecna sytuacja polityczna stanie się impulsem do budowy umiarkowanej architektury bipolaryzmu, opartej na dyskusji merytorycznej. Z drugiej strony jednak trzeba zauważyć, że włoski bipolaryzm koalicyjny, oparty na wysoce sfragmentaryzowanych blokach może być odwracalny³⁷. Proponowane dotychczas alternatywy dla modelu bipolarnego opierały się na trzech rozwiązaniach: konsolidacji wewnętrznej koalicji i utworzenia w ich miejsce dwóch partii według wzorca amerykańskiego, zbudowania silnej partii centrowej oraz powołania „wielkiej koalicji”:

- dwupartyjność według modelu amerykańskiego. Ta propozycja wydaje się abstrakcyjna wobec włoskiej wielopartyjności, niemniej podjęto próby jej realizacji. W 1999 roku Pakt dla Włoch Marca Segniego oraz Sojusz Narodowy Gianfranca Finiego przedstawiły projekt budowy partii liberalnodemokratycznej na wzór działającej w Stanach Zjednoczonych Partii Republikańskiej³⁸. Pod nazwą Elefantino („Słonik”) obydwa ugrupowania wystartowały w wyborach do Parlamentu Europejskiego, uzyskując zaledwie 10,3% głosów, co spowodowało klęskę tego projektu. Także wśród polityków centrolewicowych zrodziły się plany stworzenia jednej formacji

³⁵ G. Sabbatucci, *Il trasformismo come sistema*, Bari–Roma 2003, s. 116; A. Antoszewski, R. Herbut, *op. cit.*, s. 189.

³⁶ „Corriere della Sera” z 20 kwietnia 2006 roku.

³⁷ Por. ASTRID, *Il bipolarismo e le regole della democrazia maggioritaria*, Roma 2002, www.astridonline.it, dostęp: 07.05.2004.

³⁸ Szerzej D. Masi, *Il bipartitismo italiano. Perché è necessario e come costruirlo*, Roma 1999.

na wzór amerykańskiej Partii Demokratycznej³⁹. Zwolennikiem tej opcji jest m.in. Walter Veltroni, były sekretarz Demokratów Lewicy, a obecny burmistrz Rzymu. Przed wyborami do Parlamentu Europejskiego z 1999 roku powstała formacja polityczna o nazwie „Demokrati”, której symbolem był osioł (stąd potoczna nazwa tej partii „Asinello”). Jej założycielami byli m.in. Romano Prodi, Antonio Di Pietro i Leoluca Orlando. Zdobyła wówczas 7,7% głosów. W 2002 roku formacja połączyła się z innymi ugrupowaniami, tworząc nową partię centrolewicową – Margherita. W październiku 2005 roku ta „chwytna” propozycja została ponowiona po przeprowadzonych prawyborach koalicji centrolewicowej w celu wyboru lidera bloku i kandydata na premiera przed wyborami parlamentarnymi w 2006 roku. Rywalizacja wewnątrzkoalicyjna dwóch największych partii – Demokratów Lewicy i Margherity – utrudnia jednak proces unifikacji. Jakkolwiek centroprawica i centrolewica proponują budowę jednej partii, jednak nie znajdują one szerokiej aprobaty. W moim przekonaniu model dwupartyjności amerykańskiej nie odpowiada kulturze politycznej Włoch, dlatego pojawiają się trudności w jego realizacji;

- koncepcja stworzenia silnej partii centrowej przede wszystkim była propagowana przez byłego prezydenta Republiki Włoskiej, Francesca Cossigę. W ten sposób powstała w 1998 roku Unia na rzecz Republiki, łącząc głównie postchadeków z dwóch największych koalicji⁴⁰. Wkrótce jednak doszło do rozłamu ugrupowania i podziału na kilka mniejszych formacji w ramach dwóch bloków. Odrodzenie się partii centrowej na wzór Chrześcijańskiej Demokracji nie wydaje się dziś zagrożeniem, może jednak nastąpić w warunkach kryzysu rywalizacji dwublokowej, takiego jaki był chociażby w 1998 roku, po upadku projektu zmiany konstytucji Trzeciej Dwuizbowej Komisji ds. Reform Instytucjonalnych;
- idea utworzenia „wielkiej koalicji” została zaproponowana m.in. przez postchadeckiego polityka Marca Folliniego na łamach dziennika „Corriere della Sera” wobec równowagi sił między dwoma rywalizującymi koalicjami, a czerpiąc swe źródło w wydarzeniach na scenie politycznej Niemiec po wyborach z 2005 roku. Nie spotkała się jednak z aprobatą ze strony ani centroprawicy, ani centrolewicy⁴¹. Wzajemna nieufność dwóch rywalizujących

---

³⁹ Por. F. Orlando, *Il partito democratico e il kaiser*, „Europa” z 27 grudnia 2005 roku; G. Melandri, *La cultura e il „posto” dell’Italia*, „La Repubblica” z 20 października 2004 roku.

⁴⁰ „Corriere della Sera” z 17 lutego 1998 roku.

⁴¹ Por. E. Scalfari, *Il ministrone insipido della Grande Coalizione*, „Corriere della Sera” z 12 listopada 2005 roku.

koalicji i nasycenie debaty politycznej treściami ideologicznymi przeszkadza we współpracy interkoalicyjnej. Równie niemożliwa do realizacji okazała się idea rządu solidarności narodowej zarówno w wersji proponowanej przez Francesca Cossigę, jak i Sandra Bondiego⁴².

Mimo występujących tendencji odśrodkowych dynamika bipolarnej rywalizacji politycznej pozostaje zasadniczą cechą współczesnego systemu partyjnego. Jej koalicyjny charakter sprzyja konsolidacji sceny partyjnej, ale jest to długotrwały i powolny proces. Tradycyjna wielopartyjność oraz występowanie małych i średnich partii wzajemnie ze sobą rywalizujących w ramach bloków koalicyjnych, a z drugiej strony personalizacja życia politycznego przyczyniają się do utrzymywania wysokiego poziomu fragmentaryzacji. Słabość klasy politycznej i brak szerokiej wizji działania prowadzi do nieustannej konfrontacji dwóch bloków, nie rozstrzygając ważnych kwestii polityczno-społecznych. Jednym z głównych katalizatorów atomizacji sceny partyjnej jest Silvio Berlusconi, często demonizowany przez politycznych oponentów. Pisze się o „czynniku B” jako podstawowej dysfunkcji zagrażającej współczesnej demokracji Włoch, podobnie jak do początku lat dziewięćdziesiątych pisano o „czynniku K”, czyli o komunistach⁴³. Wielu zachodnich obserwatorów uważa, że „Berlusconi jest najbardziej niebezpiecznym fenomenem politycznym w Europie [...] oraz najpoważniejszą erozją jakości włoskiej demokracji”⁴⁴. Z drugiej strony to właśnie Berlusconi i współtworzona przez jego ugrupowanie koalicja centroprawicowa jest najbardziej innowacyjną częścią układu partyjnego Włoch po II wojnie światowej, ponieważ wcześniej włoska historiografia koncentrowała się na pojęciu „brakującej prawicy”, która reprezentowałaby i broniła interesów grup rolników i właścicieli ziemskich wobec postępującej rewolucji przemysłowej. Stąd też włoska centroprawica nie ma historycznych korzeni porównywalnych do zachodnich partii konserwatywnych⁴⁵. Natomiast włoska centrolewica stanęła wobec problemu swej tożsamości. Upadek komunizmu oraz kryzys państwa socjalnego zmusiły zwłaszcza partie postkomunistyczne do poszukiwania nowego modelu funkcjonowania. Przeto podmioty polityczne, tworzące Drzewo Oliwne, działały „w zawieszeniu między formami znanymi

---

⁴² Por. A. Panebianco, *Una anomalia tutta italiana*, „Corriere della Sera” z 12 października 1998 roku; wywiad z koordynatorem Forza Italia, Sandro Bondi w „Corriere della Sera” z 27 czerwca 2005 roku.

⁴³ Por. Sartori: *no all'elezione diretta. D'Alema: ma per il Paese c'è già*, a cura di D. Di Vico, „Corriere della Sera” z 11 lutego 2003 roku.

⁴⁴ Por. M. Jacques, *New Labour must recognise that Berlusconi is the devil*, „The Guardian” z 16 marca 2006 roku.

⁴⁵ Por. P. Scoppola, *La repubblica dei partiti. Evoluzione e crisi di un sistema politico 1945–1996*, Bologna 1997, s. 514–515.

z przeszłości a niepewną formą organizacyjną partii w przyszłości”⁴⁶. Można także zastanawiać się nad tym, czy bez Berlusconi’ego i jego potencjału finansowo-medialnego powstałaby centroprawica, a centrolewica nie byłaby jeszcze bardziej podzielona⁴⁷.

Wyżej przedstawione tezy zdają się potwierdzać wybory parlamentarne z 9–10 kwietnia 2006 roku. Blok centrolewicowy Unia na czele z Romanem Prodim pokonał centroprawicową koalicję Dom Wolności Silvia Berlusconi’ego. Dziesięć lat wcześniej ci sami przywódcy koalicji rywalizowali w wyborach do parlamentu, w których zwyciężyło centrolewicowe Drzewo Oliwne. Sytuacja polityczna jednak się zmieniła. Można zaobserwować zrównoważenie się sił w 2006 roku między dwoma koalicjami, ponieważ centrolewica zdobyła tylko o 24 755 głosów więcej niż centroprawica w Izbie Deputowanych⁴⁸. Na podstawie nowej ordynacji wyborczej z 2005 roku przyznaje się zwycięzcy tzw. premię większościową, gwarantując zapewnienie większości w izbie niższej parlamentu włoskiego. W Senacie natomiast repartycja mandatów i przydzielanie premii większościowych odbywa się w poszczególnych regionach. Ponadto, po raz pierwszy wybrano członków izb również poza granicami Włoch (12 deputowanych i 8 senatorów). W rezultacie centrolewica otrzymała 158 mandatów senatorskich, zaledwie 2 miejsca więcej niż koalicja centroprawicowa. Po wyborach z 2006 roku system partyjny wyróżniał się następującymi cechami:

- dominacja dwóch głównych koalicji na scenie politycznej, wobec których pozostałe formacje polityczne nie mają większego znaczenia;
- wysoki stopień fragmentaryzacji obydwu bloków;
- przedstawienie przez dwa bloki dwóch odmiennych wizji politycznych;
- utrzymujący się proces wzajemnej delegitymizacji rywalizujących bloków, który będzie utrudniał przeprowadzenie gruntownej transformacji ustrojowej, a zwłaszcza zmiany konstytucji;
- alternacja władzy między rywalizującymi koalicjami partii politycznych.

Kolejne wybory parlamentarne z 13–14 kwietnia 2008 roku dały zwycięskiej koalicji Silvia Berlusconi’ego większość absolutną w obydwu izbach parlamentu.

---

⁴⁶ *Ibidem*, s. 523.

⁴⁷ Por. S. Vassallo, S. Ceccanti, *Il sistema politico italiano tra cambiamento, apprendimento e adattamento*, w: *Come chiudere la transizione. Cambiamento, apprendimento e adattamento nel sistema politico italiano*, a cura di S. Ceccanti i S. Vassallo, Bologna 2004, s. 67–68.

⁴⁸ Trybunał Kasacyjny, decyzją z 19 kwietnia 2006 roku potwierdził zwycięstwo centrolewicowej Unii w ostatnich wyborach parlamentarnych. Centroprawica bowiem zakwestionowała część przeliczonych głosów zwłaszcza do Izby Deputowanych oraz policzenie głosów listy Autonomia–Sojusz Lombardzki–Liga Emerytów na korzyść koalicji centrolewicowej, choć lista ta była wystawiona tylko w jednym okręgu (ponad 45 tysięcy głosów). Szerzej www.repubblica.it, dostęp: 19.04.2006.

W okresie poprzedzającym elekcję nastąpił też proces unifikacji największych sił politycznych. W 2007 roku dwie największe partie centrolewicowe, Demokraci Lewicy i Stokrotka, oraz kilka mniejszych formacji powołało do życia Partię Demokratyczną. Na uwagę zasługuje również wybór lidera tej partii w formie prawyborów otwartych. Podobny proces jednoczenia sił wystąpił w centroprawicy. Na wiosnę 2009 roku połączyły się Forza Italia, Sojusz Narodowy, Chryścijańska Demokracja na rzecz autonomii, Nowa Włoska Partia Socjalistyczna, Liberalni Ludowcy, Akcja Społeczna, Włoska Partia Republikańska i kilkanaście mniejszych ugrupowań, tworząc Lud Wolności pod przewodnictwem Silvia Berlusconi⁴⁹.

Zastanawiając się nad problemem przeobrażeń systemu politycznego Włoch, wydaje się, że jeszcze zbyt wiele kwestii pozostaje takimi samymi jak przed 1993 rokiem, a zaszłe zmiany są niewystarczające. Fulco Lanchester uważa wręcz, że przyjęcie nowej ordynacji wyborczej do parlamentu w grudniu 2005 roku ponownie otwiera proces włoskiej transformacji ustrojowej, którą już część komentatorów uważała za zamkniętą⁵⁰. Można więc odnieść wrażenie, że jedyną stałością na Półwyspie Apenińskim jest zmienność.

W moim przekonaniu dalszy proces bipolaryzacji, a jednocześnie stopniowe zmniejszanie się dystansu ideologicznego między rywalizującymi koalicjami będą miały zasadnicze znaczenie dla stabilizacji sceny partyjnej Włoch. Trzeba jednak zaznaczyć, że są możliwe także inne rozwiązania, czy wręcz powrót do wcześniejszych modeli wzorców rywalizacji partyjnej. W tym względzie podzielam opinię Leonarda Morlina i Marca Tarchiego, że „po ponad dziesięciu latach od rozpoczęcia procesu, który pozornie zrewolucjonizował panoramę naszych partii, nie można z całą pewnością określić, czy za powstaniem nowych szyldów partyjnych i częściowej odnowie klasy politycznej kryje się radykalna zmiana albo tylko operacja, która pod nowymi nazwami proponuje już wypróbowane formuły organizacyjne i tożsamości ideologiczne”⁵¹.

---

⁴⁹ Por. Z. Machelski, *System polityczny Włoch*, Warszawa 2010, s. 245–256.

⁵⁰ F. Lanchester, *Le elezioni del 2006 sotto „osservazione”*, www.parlalex.it/pagina.asp?id=2832, dostęp: 5.03.2006.

⁵¹ Por. *Partiti e caso italiano*, a cura di L. Morlino i Marco Tarchi, Bologna 2006.

Summary

THE EVOLUTION OF THE ITALIAN PARTY SYSTEM
AFTER 1993

This article is devoted to the presentation of the evolution of the Italian party system after 1993. The sources of its formation can be found during the Italian unification, broken state of the southern and northern. The second party system in the years 1919-1924 and the third party system in the period 1946-1993 was an example of multi-party system with a high level of polarization. After 1993 was in Italy a new political system. He stood out above all the construction of bipolar political competition, multiparty electoral coalitions, cooperating with the parties of extreme views and the alternation of power between the two competing coalitions. The next stage of transformation of the party scene is the emergence of two major political parties after 2007, the center-left Democratic Party and Berlusconi's People of Freedom. The process of unifying the party, however, accompanied by internal divisions and an impediment to political stability in modern Italy.

Riassunto

EVOLUZIONE DEL SISTEMA PARTITICO ITALIANO
DOPO IL 1993

Questo articolo è dedicato alla presentazione dell'evoluzione del sistema partitico italiano dopo il 1993. Le fonti della sua formazione si possono trovare durante l'unificazione dell'Italia, lo stato rotto del sud e del nord. Il secondo sistema di partito negli anni 1919-1924 e il terzo sistema di partito nel periodo 1946-1993 è stato un esempio di sistema multi-partitico, con un elevato livello di polarizzazione. Dopo il 1993 fu in Italia un nuovo accordo politico. Si distinse soprattutto la costruzione di competizione politica bipolare, multipartitiche coalizioni elettorali, che collaboravano con i partiti estremi e l'alternanza di potere tra le due coalizioni in competizione. La prossima fase di trasformazione della scena partitica è l'emergere di due grandi partiti politici dopo il 2007, il centro-sinistra Partito democratico e il Partito del Popolo della Libertà. Il processo di unificazione del partito, però, è accompagnato da divisioni interne e che possono diventare un ostacolo per la stabilità politica in Italia moderna.